

GÜNÜMÜZ DÜNYA KOŞULLARINDA VE KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KÜLTÜRÜN YERİ VE TÜRK DÜNYASI

Zeynep KORKMAZ*

Bilindiği gibi günümüz dünyasında *globalleşme* veya *küreselleşme* diye adlandırılan yeni bir süreç başlamıştır. Bu sürecin belirgin özelliği, ülkelerin kendi coğrafi sınırlarını aşarak bilgi, bilim, bilişim ve teknoloji alanındaki göz kamaştırıcı ilerlemelerde, yaratıcılık yönleri ile ön safı tutma yarışmalarıdır. Bu süreçte, bilgisayar gibi, Genel Ağ (internet) gibi, uydudan yararlanma gibi dünyanın dört bir köşesini yalnız ticaret ve ekonomi açısından değil, bilişim açısından da birbirine bağlayan bir düzleşme söz konusudur. Buna Amerika Birleşik Devletleri'nin küreselleşmeyi yönlendirme gücü ile Çin ve Hindistan gibi çok geniş alanlardaki atılımlarıyla dünya üretim sanayiinin en büyük gücü olma yolundaki ilerlemeleri de katabiliriz. Bu gelişmeler, ilk bakışta, ekonomi dünyasını da içine alan bir bilim ve teknoloji yarışması görüntüsü veriyor. Ancak, bu görüntünün alt yapısı incelendiğinde, dayandığı genel temelin kültür olduğu görülüyor. Kültürün çok yönlü ve kapsamlı bir kavram olduğu düşünülürse, içinde bulunduğumuz bilgi-bilişim çağının ve küreselleşme sürecinin, aslında bilim, teknoloji ve san'attan, dil, din, edebiyat, gelenek ve görenekler, hukuk, diplomasi, ekonomi vb. birçok alana kadar uzanan üstün düzeyde bir

* Prof. Dr., Türk Dil Kurumu Bilim Kurulu Üyesi

kültür yarışması süreci olduğu görülür. Kültür yapısı yüksek düzeye ulaşamamış olan toplumların yaratıcılığa geçmesi düşünülemez. Böyle bir yarışma temposunun ulaşacağı sonuçlar dikkate alınırsa, yaptıkları atılımlara bağlı başarıları ile ön safta yer alacak devlet ve toplumlar ile güçlü bir atılım yapamamış devlet ve toplumlar arasındaki kutuplaşmalar da kaçınılmaz olacaktır. Bu durumda, bir yanda sosyal yapısı ve refah düzeyi çok gelişmiş toplumlar yer alırken, öte yandan da onlara bağımlı, küresel yoksullaşmaya uğramış ve birçok yönden birinci gruptakilere bağımlı kalmış toplumlar ortaya çıkacaktır. Bu takdirde, bugün Ortadoğu'da süregelen olaylarda da görüldüğü gibi, dünyayı yönetme ve yönlendirme gücü de hep onların elinde olacaktır. İşte içinde bulunduğumuz böyle bir süreçte, başarı dizginini elden bırakmak istemeyen devletlerin kendi aralarında bir kültürel gruplaşma ve saflaşma oluşturdukları görülüyor. *Avrupa Birliği* bunun tipik bir örneğidir. Ulaşmak istediği hedef, daha da gelişmiş, daha söz sahibi ve gelecekte daha varlıklı bir Avrupa yaratmaktır. Olayların bu akışı karşısında Türk dünyasının böyle bir gelişmeden uzak kalması düşünülemez.

En az birkaç bin yıllık bir tarihî geçmişe ve kültürel birikime sahip olma özelliği dışında çok geniş bir coğrafyaya da yayılmış olan Türk dünyası, bugün için doğu (kuzey ve kuzeydoğu da dahil olmak üzere) ve batı kesimi olarak ikiye ayrılmış bulunmaktadır.

XI-XIV. yüzyıllar arasında Kaşgarlı Mahmud, Yusuf Has Hacib, Farabî, İbni Sina, Ahmet Yesevî gibi üstün değerler yetiştirmiş olan doğu kesimi, çok çeşitli tarihî, siyasî ve sosyal olayların oluşturduğu etkenler altında, gittikçe bu parlak dönemlerini yitirmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda da önce Çarlık Rusyasının, arkasından da Sovyetler Birliği'nin siyasal ve sosyal baskısı altına düşmüştür. XIX. yüzyılda doğu Türk dünyasını içinde bulunduğu bu durumdan kurtarmak için büyük bir mücadele başlatmış olan Gaspıralı İsmail Bey'in sosyal ve ekonomik refaha ulaşmanın temelinde eğitim alanındaki reformlar ile dil ve kültür birliği yolunda başlattığı büyük mücadele, ne yazık ki rejimin baskısı altında beklenen sonuca ulaşamamıştır. Planlı bir biçimde uygulanan İlminsky yöntemi bu asil çabayı çökertmiştir.¹ Çarlık Rusyasının yerini alan Sovyetler Birliği'nin izlediği kültür politikası da yıkıcı olmuştur. Bu politikanın ortaya koyduğu sonuç, Rus yönetiminde birbirinden ayrı cumhuriyetlerin oluşturulması, her cumhuriyete ayrı bir alfabe verilerek bölgesel ağız ve lehçelerin bu cumhuriyetlerin resmî dili durumuna getirilmesi, dolayısıyla XV. yüzyıldan yani Ali Şîr Nevâyi döneminden beri doğu dünyasında egemen olan ortak yazı dilinin tarihe gömülerek bunun yerine Rus dilinin ortak bir iletişim

1 Bu konuda ayrıntılı bilgi için, Mehmet Saray, *Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e: Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği* (İstanbul 1993) adlı eserin ilgili bölümlerine bk.

dili olarak eğitime yerleştirilmesi biçiminde olmuştur. Dolayısıyla Türk dünyası bir kültür parçalanmasına uğratılmıştır.

Türk dünyasının batı kesimine gelince: Anadolu Selçukluları devletinin yıkılmasından sonra, XIV. yüzyıl sonralarından başlayarak Anadolu ve Rumeli bölgesinde Osmanlı Devleti'ni kuran Oğuz boyları ağırlıklı Türkler, İslami bir temelde, kendi siyasi varlık ve kültürlerini sürdürme gelmişlerdir. Ayrıca, ta XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet döneminde başlayan kısmi batılılaşma ve modernleşme hareketi, aralıklarla devam ederek Tanzimat döneminde epey yol almıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ise, Atatürk'ün *akla ve bilim anlayışına* ağırlık vererek ve "*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür*"², "*Hedefimiz çağdaş medeniyet düzeyinin ön safında yer almaktır*"³ ilkelerine dayanılarak başlatılan ve önemli kültürel devrimlerle beslenen batılılaşma yönündeki çağdaşlaşma hareketi, topluma yeni siyasal ve sosyal görünüm kazandırmıştır. Bu dönemin, batılılaşma yönündeki çağdaşlaşma hareketi, kendi millî değerlerini çağdaş değerlerle kaynaştıran Türk toplumuna çok yönlü gelişmeler sağlamıştır. Ne var ki, Türkiye Cumhuriyeti ile doğu ve kuzey Türk dünyası arasındaki siyasal perde, uzun süre bu iki dünyanın kültür alanındaki işbirliğini ve kaynaşmasını engellemiştir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kendi bağımsızlıklarını kazanmış olan Türk Cumhuriyetleri ile Rusya Federe Devleti içinde yer alan Türk toplulukları, bugün artık kendi yönlerini özgürce belirleyebilme güç ve olanaklarına sahiptirler. Bugün içinde bulunduğumuz dünya koşulları karşısında, yapılacak iş, çeşitli siyasi ve sosyal etkenler altında vaktiyle yitirilmiş olan değerleri, elde mevcut fırsatlara dayanarak birleştirip bütünleştirmektir. Üzerine basarak vurgulamak gerekir ki, Türk kültürü bütünü ile gerçekten de engin bir derinliğe, geniş bir coğrafyaya ve çok yönlü bir zenginliğe sahiptir. Ama ne yazık ki parçalanmış bulunmaktadır. Bu zenginliğin değerini bilerek, onu parçalanmış durumdan kurtarıp birleşmiş ve bütünleşmiş bir olgunluğa erdirmek, Türk dünyasında yer alan bütün Cumhuriyet ve toplulukların kaçınılmaz görevi olmaktır diye düşünüyorum.

Çünkü Türk dünyası, küçük devlet ve topluluklar hâlinde değil, ancak bütünleşmiş bir kültür yapısıyla küresel yarışmada kendi varlığını ortaya koyabilir. Toplulukların çağdaş üstün değerlere sahip olabilmelerindeki başlıca etken, yüksek düzeydeki eğitim ve kültürdür. Bunun için de kültürel bir güç birliği gereklidir.

2 Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, T. İş Bankası yay., Ankara 1959, s. 263.

3 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, AKDYYK, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1989, 2. c., s. 224.

Öte yandan Türk dünyası içinde büyüyen bir Türkiye vardır. Dünyada önemli bir güç durumuna gelme yolundadır. Günümüzün gittikçe gelişen dünya koşulları karşısında, çağdaşlaşma yönündeki olağan gelişmesini sürdürme yanında, yaptığı yeni bir atılımla Avrupa Birliğine katılma yönündeki politika ve çalışmalarını da sürdürmektedir. Türkiye Cumhuriyeti dünya coğrafyasındaki jeopolitik durumu itibariyle de batı dünyası ile doğu dünyası arasında önemli bir köprü durumundadır. Geçirdiği 200-250 yıllık tarihî tecrübelerinin sonuçlarına dayanarak, kültürel alandaki demokratik ölçülere dayalı birleşme ve bütünleşme sürecinde, ortak Türk dünyası için önemli bir lokomotif görevi yüklenebilir diye düşünüyorum.

Aslında Türkiye Cumhuriyeti ile doğu Türk dünyası arasında 1991 yılından sonra çok yönlü siyasi, ticari ve ekonomik ilişkiler yanında, sevindirici eğitim ve kültür ilişkileri de başlamıştır. Birkaç gündür burada yapılmakta olan *1. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı* da bunun en tipik örneğidir. Türk Cumhuriyetlerinde kurulan üniversitelerle Türk üniversiteleri arasındaki öğrenci ve öğretim üyesi değişimi bu kültürel ilişkinin daha başka örnekleridir. Ancak, bu ilişkilerin zamanın akışına bırakılmayıp, geliştirici ve bütünleştirici daha yoğun bir plan ve programa bağlanması da gerekmektedir. Nüfusu, coğrafyası ve yukarıda belirtilen köklü kültür geleneği ile dünya sahnesinde önemli bir yeri olan Türk dünyasının, günümüz küreselleşme yarışında etkin bir yer alabilmesi ve temsil ettiği Türk toplumlarına maddi ve manevi yönden çok daha gelişmiş bir ortam hazırlayabilmesi, bu yönde alacağı önlemlere ve göstereceği başarıya bağlıdır.

Türk dünyasının kültürel atılım yönünde alması gereken önlemler şu noktalarda toplanabilir:

1. Türk dünyasını oluşturan devlet ve toplulukların böyle bir kültür kaynaşmasına gitmeyi bir devlet politikası olarak benimsemeleri,
2. Türk cumhuriyet ve topluluklarındaki halka yani sosyal yapıya böyle bir kaynaşma gereğinin benimsenmesi,
3. Bağımsız Türk cumhuriyet ve topluluklarındaki kültür kopukluğunu giderecek önlemlerin alınması ve kültürel ilişkilerin kurumsallaştırılması,
4. Kültürün her temel konusunda bütün Türk dünyasını ele alan master programlarına bağlı ortak çalışmalar yapılması,
5. Kültürün temel taşı alfabe ve yazı birliği olduğuna göre, doğu Türk dünyasını yüzyıllardır Arap, Latin ve Kiril alfabeleri arasında bocalatan keşme-keşten kurtararak Latin alfabesi temelinde ortak bir Türk alfabesinin benimsenmesi,

Bugün yalnız Azerbaycan ve Türkmenistan'ın, Latin harfleri temelindeki Azerbaycan ve Türkmen alfabesine geçtikler, Özbekistan'ın bu süreci tamamlamak üzere olduğu ve Kazakistan ile Kırgızistan'ın hâlâ Kiril alfabesi kullandıkları dikkate alınır, kültür bütünleşmesi açısından böyle bir kopukluktan kurtulmanın önemi daha iyi anlaşılır.

6. Yüzyıllardır eğitimde iletişim ve bilim dili olarak Rusçanın egemen olması, birçok yönden bölgesel yazı dillerinin gelişmesini engellemiş ve söz varlığını da Rusça kelime ve terimlerle doldurmuştur. Bugün yapılacak iş, Türk Cumhuriyet ve toplulukları için aralarında ortak kimlik belgesi oluşturacak, Türk dil temelinde *ortak bir iletişim dilinin* kabulü ve bunun eğitim programlarına alınmasıdır. Türkçenin tarihî gelişme koşulları açısından Türkiye Türkçesi buna çok elverişli bir durumdadır.

7. Kültür kaynaşması ve birleşmesi ile kültürel ilişkilerin kurumsallaştırılması yönünde gerekiyorsa, bu Kurultayca, Türk dünyasının yetkili organlarına seslenen bir duyuru metni hazırlanabilir veya bir öneri kararı alınabilir.

7. Bu öneri, Türk Cumhuriyet ve topluluklarının üst düzey yönetim organlarıncı uygun bulunduğu takdirde, konuyu belirli ilkeler çerçevesinde organize edecek çalışmalar yapılabilir. Bu husus ayrıntı ve uygulamalarla ilgilidir. Asıl önemli olan temel ilkenin benimsenip kabul görmesidir diye düşünüyorum.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti dönemini de içine alan beş altı yüzyıllık tecrübeleri ile Cumhuriyet döneminde başarı ile gerçekleştirdiği kültür atımları dolayısıyla böyle bir programın yürütülmesinde kendine düşen görevi canla başla yerine getirebilir. Hiç kuşkusuz böyle kapsamlı bir kültür politikasının yürütülmesi ve başarıya ulaşması, üç beş yılın işi değildir. Elbette daha uzunca bir süreyi kapsayacak niteliktedir. Ancak, dünyanın küreselleşme sürecinde girmiş olduğu yeni yoldaki hedef ve amaçlar dikkate alınır, bağımsız Türk devlet ve toplulukları da kendilerine düşen görevleri birer devlet politikasına bağlarsa, sonuç almak elbette güç olmayacaktır. Çünkü toplumların tarihleri ve sosyal yaşamları 5-10 yılla sınırlanacak kadar kısa değil, binlerce yüzyılı kapsayacak kadar geniştir. Yeter ki kendilerine ve zengin, kapsamlı kültür değerlerine olan güvenleri sarsılmasın ve ona sahip çıkabilsinler...

Böyle bir bütünleşme gerçekleştirildiği takdirde Türk kültürünün kökleri daha güçlenecek, gövdesi sarsılmaz duruma getirilecek ve çeşitli dallarda açacak rengarenk çiçekleri ve meyveleri ile küreselleşme yarışında ön safta yer alabilecektir.